

Jelenits István

Az ünnep a Bibliában

Az ünnep részese csak az lehet, aki nem pusztán enni-inni akar, hanem – valahol belül: ott, ahol az a puszta figyelmen múlik – „menyegzős ruhába” öltözik.

Az a parancsolat, amely a Bibliában a hetedik nap megünneplését előírja, s ezzel hétnapos ciklusokra tagolja az ember és az emberi társadalom életidejét, Izrael legelsőbb törvényei közé tartozik: „Megemlékezzél arról, hogy az Úr napját megszenteld!” Vagy talán pontosabb fordításban: „Emlékezzél meg a szombatról, hogy azt megszenteld!” (2. Mózes 19, 8). Régiségét már az is mutatja, hogy a Tízparancsolatban szerepel. De azon belül érdemes odafigyelni különös, főlegesen bonyolultnak tetsző szövegére. A „Ne öl! Ne lopj!” vagy a „Tiszteld apádat és anyádat” szövegek mintájára elképzelhetnénk ezt a parancsolatot is egyszerűbben. Ilyesféleképpen: „Szenteld meg a szombatot!” A Másodtörvénykönyvben valóban szóról szóra így olvasható (5, 12). A közismertebb változat bonyolultabb szövege azonban nem szószaporítás. Annak az időnek emlékét őrzi, amikor még az izraeliták ősei félnomád életet éltek, s nemcsak a szombat „megszentelése” jelentett feladatot számukra, hanem puszta számontartása is.

Ennek a szombati ünnepnek ősiségére vall az is, hogy megszenteléséhez nem tartozik semmiféle kultikus cselekmény, hanem csak a „nyugalom”, vagy ahogyan később mondták: tartózkodás a szolgálai munkától. Bizonyára annak a jele ez, hogy akkor, amikor ez a szombati parancsolat először megfogalmazódott, a választott nép fiainak nem volt még templomuk.

A szombati „nyugalomra” vonatkozó előírást Mózes második könyve a hatnapos teremtéstörténetre vezeti vissza: „Mert hat nap alatt alkotta meg az Úr az eget és a földet, a tengert és mindazt, amit ezek tartalmaznak, de megnyugodott a hetedik napon” (19, 11). Érdekes, hogy a Másodtörvénykönyvben más indoklást találunk. Ott a „nyugalom” parancsának részletezésekor külön szóba kerül, hogy nemcsak az izraelitának kell szombaton a szolgálai munkától tartózkodnia, hanem még háziállatainak, a közösségében élő idegennek, sőt rabszolgájának és rabszolgánőjének is. „Emlékezz rá, hogy Egyiptom földjén te voltál rabszolga, és hogy az Úr, a te Istened kihozott onnan erős kézzel és kinyújtott karral; ezért rendelte el az Úr, a te Istened, hogy megünnepeled a szombatnapot” (5, 15).

Ezek az indoklások minden valószínűség szerint utólagosak, később kapcsolódtak hozzá a parancsolathoz. Már abból is gyanítható ez, hogy a két szövegváltozat különböző teológiai hátteret nyit meg. De ez a két – viszonylag kései – indoklás sokat elmond arról, hogy mit jelent a szombati nyugalom, amelyet manapság, kissé elszietve, egyszerűen pihenésnek gondolunk. A hatnapos teremtéstörténetben Isten nem végez semmi fárasztó munkát, hiszen puszta szavával teremt. Mégis, bizonyára belemerül a részletekbe, amikor egyenként kimondja a súlyos *legyen* szavakat, s aztán egyenként megállapítja, hogy jó, amit alkotott. A hetedik nap nyugalma: az egész áttekintése és jóváhagyása. Hogy az ember meghívást kapott ennek a hetedik napnak a magaslatára, az azt jelenti: nem arra született, hogy elveszzen a hétköznapiok rázúduló tapasztalatai közt, a mindenséget vallhatja otthonának. A

Másodtörvénykönyv indoklása az ünnepet a szabadság eszméjével kapcsolja össze. Akár *József Attilát* idézhetnők:

Ehess, ihass, ölelhess, alhass!
A mindenséggel mérd magad!
Sziszegve se szolgálak aljas,
nyomorító hatalmakat.

(*Ars poetica*)

A szombat – azzal, hogy hétnapos ciklusokra tagolja az időt – nem úgy emelkedik ki a köznapok közül, hogy fényével azokat még sötétebbé tenné. A szent és a profán a Bibliában nem ellenségesen s idegenül áll szemben egymással. Magaslatnak is tekinthetjük ezt a vissza-visszatérő ünnepet, ahonnan hátra is, előre is kilátás nyílik. Nélküle elveszhetnénk hétköznapiaink sűrűjében, de általa hétköznapi életünk, munkánk is megszentelődik.

Azt is mondhatnánk, hogy a Bibliában a hétköznapi és az ünnep egymásból él. Valami olyan kölcsönösség van közöttük, mint a hegyek és a völgyek között. Ünnep nélkül vakok, emberhez méltatlanok volnának hétköznapiaink, a hétköznapi munkája nélkül tartalmatlanná válnának a szombatok.

A Biblia könyveiből tanulságosan kirajzolódik a szombat története is. Amíg Izrael zárt közösség volt, bizonyára nem esett nehezére a szombati nyugalom megtartása, inkább örömet jelentett számára. Mikor azonban az izraelitáknak szétszórásban kellett élniük, idegen népek között, akkor minden családnak vagy éppen a hívő izraelitáknak külön erőfeszítéssel kellett a szombatra vonatkozó törvényeket megtartaniuk, s ez kiszakította őket abból a világból, amelyben mégis élniük kellett. A szombat megtartása hitvallás kérdése lett, áldás helyett nemegyszer hősiesség teljesítmény. Ebből az időből való Izajás könyvének következő néhány mondata:

Ha tartózkodol attól, hogy szombaton ide-oda menj,
és a hasznodat hajhászd szent napomon;
ha a szombatot gyönyörűnek nevezed,
és az Úrnak szentelt napot dicsőségesnek,
ha megtiszteled azzal, hogy tartózkodol a jövés-menéstől,
a haszonleséstől és a mihaszna beszédétől,
akkor boldog leszel az Úrban,
fölvezetlek győztesként a föld magaslatára,
és élvezni fogod atyádnak, Jákobnak örökségét.

(59, 13–14)

A szombat történetét Jézus teljesítette be. Az evangéliumok szerint gyógyított a hetedik napon is, emiatt a vallási vezetők ellene fordultak, azt állították, hogy a gonosz lélek hatalmával tesz csodát. Ő azonban, bár más területen került a fölösleges konfrontáció, ezeket a szombati gyógyításokat szinte provokatív hangsúllyal vitte véghez. Meg is fogalmazta világosan, amit hangsúlyozni akart: „A szombat van az emberért, nem az ember a szombatért” (Márk 2, 27).

Magyarán szólva: nem Istennek van szüksége arra, hogy ünnepeljük, nem is arra való az ünnep, hogy a tőle való függésünket eszünkbe idézze. Az ünnep értünk van, minket emel ki a munka és a fáradság verméből, emlékeztet a múlt, megnyitja előttünk a jövő reményét, a pillanat helyett az örökkévalóságot. Az

ünnepet nem mi eszeljük ki, hanem ajándékként és feladatként kapjuk: meghívásként és bátorításként. Magányosságunkból is kiemel, közösségbe vezet, amely Isten közelségének égboltja alatt eszmél magára.

A keresztény közösség megtartotta az idő hétnapos tagolásának ószövetségi örökségét, de a szombat helyett a vasárnapot üli meg vissza-visszatérő ünnepként. Ez a „nyolcadik nap”, a hétnek inkább az első, mint az utolsó napja. Ha a szombat a teremtés utolsó napjának, Isten „nyugalmanak” világába vezet, ez az első napot idézi és az „új teremtés” eszméjét, amely Krisztus feltámadásával kezdődött el. Ennek a feltámadásnak első hírént húsvét vasárnap hajnalban vitték meg az asszonyok Jeruzsálembe, akik üresen találták Jézus sírját.

Persze a szombaton kívül vannak a Bibliának olyan ünnepei is, amelyek az esztendő fordulásához kapcsolódnak. Ősi ünnepek a pászka s a kovásztalan kenyér ünnepe meg a sátoros ünnep. Későbbi, fogság utáni ünnepek az engesztelés napja, a hanukka és a purim. Ezekről részletesen nem szólhatunk. Érdekes azonban megemlítenünk, hogy az ősi ünnepek mögött – a modern kutatások szerint – még a pogány kor természetünnepi húzódnak meg. A pászka a tavaszi legelőváltás emlékét őrzi: az esős évszak végén nyájaikkal együtt fölmentek a régi pásztorok a hegyvidéki legelőkre, ahol az esőtlen nyári hónapokban is nőtt fű, volt ivóvíz. A kovásztalan kenyérről kapcsolatos ünnepi szokások a honfoglalás utáni időből eredhetnek: Izraelben az első aratás ilyen korán van, s amikor az új gabonát learatták, nem akarták a lisztjét összekeverni a régi kovással, inkább néhány napig kovásztalanul ették az új kenyeret, hogy az aratás ünnep az élet megújulásának fordulója legyen. Ezek a természet körforgásához fűződő ünnepi szokások valószínűleg később kaptak történeti értelmet, s lettek az Egyiptomból való szabadulás üdvösségtörténeti emlékének hordozójává. Szép példa ez arra, hogy az Ószövetség történeti hite hogyan épül rá az ősi vallások kozmikus istentapasztalására. Amint maga a Biblia is hangsúlyozza, hogy Jahve Ábrahám, Izsák és Jákob Istene, de ugyanakkor ég és föld Teremtője is.

A szakemberek hasonló történetet sejtene a sátoros ünnep mögött is: az valaha szüreti hálaadás lehetett, a sátrak a szüretelők alkalmi lakóhelyei. Később a pusztában való vándorlásnak és a Sinai-hegyi törvényszerzésnek ünnepévé lett.

Az ünnep megüléséhez már az írásbeliség megjelenése előtt nemzedékről nemzedékre öröklődő szokások tartoztak, szent szövegek is, amelyeket a közös ünnepi cselekménybe bekapcsolódva tanultak meg fiatalságukban a választott nép tagjai. A szent idők mellett a szent helyek is fontos járuléka az ünneplésnek. Dávid, illetőleg Salamon óta Izrael központi, hovatovább egyetlen legitím szent helye a jeruzsálemi templom lett. Ebben vagy pontosabban ennek épülete körül gyűlt össze egy-egy ünnepen a sokaság, s így az ünnep kiegészült az odavezető út meg a hazatérés napjaival. Amikor a választott nép fiai messze országokba is szétszóródtak, nyilván nem tudtak minden jeles ünnepre Jeruzsálembe zarándokolni. Életükben legalább egyszer mégis igyekeztek eljutni oda, amikor pedig nem mehettek, mindaddig, míg a templomot le nem rombolták a rómaiak, lélekben feléje fordulva ünnepeltek.

Hogy az ószövetségi ember számára mit jelentett egy-egy nagy ünnep, azt legjobban egy zsoltár szövegével érzékeltethetjük. Ez a zsoltár egy levita imádsága. A leviták nem voltak papok, de a templom szolgálatában álltak, egész életüket az ünnepek fénye és öröme töltötte be. Ennek a zsoltárnak szerzője azonban arról panaszkodik, hogy valami katasztrófa (talán szárazság, talán súlyos betegség) elszakította Jeruzsálemtől, nem vehet részt a templom közös ünnepein. Mások is

előfordul, hogy valaminek az értékére akkor eszmélünk rá, amikor elveszítjük. Ennek a veszteségét sirató templomi szolgának énekéből derül ki, hogy az ünnepek milyen feledhetetlen gazdagságot hoztak. A két és fél ezer éves zsoltár szava ma is eleven: személyes sorsot, személyes fájdalmat idéz, a fájdalom fénytörésében személyes örömök emlékét és reményét, ugyanakkor egy közösségi tapasztalatot is.

Ahogy a szarvasúszó a forrás vizére kívánczik,
 úgy vágyakozik a lelkem utánad, Uram.
 Lelkem szomjazik az Isten után, az élő Isten után.
 Mikor mehetek már, hogy lássam Isten arcát?
 Könny a kenyerem nappal és éjjel,
 ha naponta mondják: „Hol marad Istened?”
 Szívem megdobbán, ha arra gondolok,
 hogyan vonultam be a főszeles sátorba, az Úr házába,
 ujjongás és ének közepette
 a vidám, ünneplő közösséggel.
 Lelkem, miért vagy szomorú, és miért háborogsz?
 Remélj az Úrban és majd újra dicsőítem,
 mint arcom felderítőjét és Istenemet!

Lelkem roskadozik, amikor a Jordán földjén
 a Hermon felől rád gondolok, te kicsi hegy.
 Örvény hívja az örvényt vizeid zuhogásában,
 s minden örvényed és hullámod rám zúdul.
 Nappal az Úr adjá kegyelmét, és éjjel neki énekelek,
 áldom éltető Istenemet.
 Így szólok Istenhez: Sziklám vagy, miért feledkeztél meg rólam,
 Miért kell szomorúan járnom, ellenségtől szorongatva?
 Velőmbe hatol, ha ellenségeim gúnyolódnak,
 ha naponta mondják: „Hol maradt Istened?”
 De miért vagy szomorú, lelkem, és miért háborogsz?
 Remélj Istenben és majd újra dicsőítem,
 mint arcom felderítőjét és Istenemet!

Szolgáltass igazságot nekem,
 képviseld ügyemet egy nem-szent néppel szemben!
 Szabadíts meg a gonosz és hazug emberektől!
 Istenem, te vagy az én erősségem, miért taszítasz el?
 Miért kell szomorúan járnom, ellenségtől szorongatva?
 Küldd el világosságodat és hűségedet,
 hogy vezessenek szent hegyedre, hajlékodbá!
 Akkor odalépek Isten oltárához, örömem Istenéhez.
 Ujjongva dicsőítlek citerával, Uram, én Istenem.
 Miért vagy szomorú, lelkem, és miért háborogsz?
 Remélj Istenben és majd újra dicsőítem,
 Mint arcom felderítőjét és Istenemet!

(42–43. Zsoltár)

Sajnos, a – próza – fordítás csak tökéletlenül idézi fel a héber eredetit. A kezdőkép méltán híres: az ember legszellemibbnek tetsző vágyakozását egy szarvas szomjúságával szemlélteti. A magyar *lélek* szó egy töről fakad a *lélegzik* igével. Ilyesféle a héber *nefes* is, csakhogy az a torkot, a géget is jelentheti, amely levegő után kapkod, vagy itt: kiszárad a szomjúságtól. A vers első két sora még valami intim istenkapcsolat vágyát is kifejezhetné. A „lássam Isten arcát” kifejezés egészen egyértelműen a templomi ünneplésre utal. A pogány templomokban voltak bálványképek, s a pogány ünnepek csúcseseménye volt, hogy az ünneplő sokaság láthatta istene arcát. Az Ószövetségben tilos volt Istent képpel, szoborral ábrázolni. A templomi szertartásban részt vevő nép mégis Isten arca elé járult, hazatérve azzal büszkélkedett, hogy látta Isten arcát. Erre az ünnepi tapasztalatra emlékezik vissza a szoltáros is. Híte szerint Isten mindenütt jelen van, mégsem akárhol s akárikor lehet „találkozni” vele. Ennek a találkozásnak, Isten boldogító jelenléte megtapasztalásának helye és ideje a templomi szertartás, az ünnep. Közösségben, citeraszóval. Ez a levita nem pusztán az ünnep külsőségei után vágyakozik. A leglényegét igényli, de azt nem tudja, nem is akarja elválasztani attól, amit mi könnyen járulékos elemnek, külsőségeknek mondanánk.

Persze, nem mindig és nem mindenki számára volt ez így. A Biblia ismeri az ünneplés buktatóit is, amikor a pompás külsőségek mindent elborítanak, s mögöttük üres marad a szív. A próféták többször panaszozzák ezt, Isten figyelmeztető, korholó üzenetét idézve:

Minek nekem megannyi véres áldozatotok? – mondja az Úr.

Jóllaktam már kosokból készült égőáldozataitokkal és a hízlalt borjak hájával.

A bikák és bakok vérében nem lelem kedvetem.

Ha elém járultok színem (=arcom) látására, ki kér rá benneteket, hogy udvaraimat tapodjátok?

Ne hozzatok nekem többé értéktelen ételáldozatot, mert füstjűk utálattal tölt el.

Újhold, szombat és ünnepi összejöveteletek...

hogy tűrjem tovább ünnepeiteket?

Újholdjaitokat és zarándoklataitokat egész szívemből gyűlölöm.

Terhemre lettek, már belefáradtam, hogy elviseljem őket.

Ha kiterjesztitek imára kezeteiket, elfordítom szememet.

Akármennyit imádkoztok is, nem hallgatok oda.

Mert a kezetek csupa vér.

(Izajás 1, 11–15.)

Voltak magyarázók, akik úgy gondolták, hogy a próféta általában értelmetlennek tart mindenféle templomi ünnepet, s helyette ajánlja, sürgeti az ünneplésnek vagy az Istennel való találkozásnak egyetlen igazi módját, a bűnbánatot. De nem így van. Bűnbánat, igazi belső megtérés nélkül üres és hazug külsőség az ünnep sürgőldőse. De a személyes, belső megtisztulást nem az ünnep helyett ajánlja Isten, hanem az igazi ünnep feltételeként.

Jézus közelébe jutottunk. Ki nem emlékeznék a tanítására: „Ha ajándékot akarsz az oltáron felajánlani, és ott eszedbe jut, hogy testvérednek valami panasz van ellened, hagyd ott ajándékosodat az oltár előtt, s menj, előbb békülj ki testvéreddel, aztán térj vissza és ajánld fel ajándékosodat!” (Máté 5, 23–24). Ugyancsak Máté

evangéliumában olvashatjuk gyönyörű példabeszédét arról, hogy egy királyi ember lakomát rendez, s amikor a hivatalosak nem mennek el rá, beinvitálja az utak vándorait. Majd végigjárja a vendégsereget, s rátalál egy lakomázóra, akin nincs menyegzős ruha. „Barátom, hogy kerültél ide, amikor nem vagy menyegzőre öltözve?” Nyilván meglepődött a falatozó vendég is, de az olvasó sem egészen érti, hányadán áll a dolog, hogy lehet elvárni, hogy az utasok és a csavargók hirtelen menyegzős ruhába bújjanak. A szöveg azonban könyörtelenül folytatódik tovább: „Az elnémult. (Úgy látszik, nem talált mentségére szót.) A király pedig megparancsolta a szolgáknak: Kötözzétek meg a lábát, és vessétek ki a külső sötétségre. Ott sírás és fogcsikorgatás lesz.” (Máté 22, 11–13). Ennek a képnek épp a képtelensége figyelmeztet arra, hogy az elbeszélés valami belső valóságra utal. Az ünnep részese csak az lehet, aki nem pusztán enni-inni akar, hanem – valahol belül: ott, ahol az a pusztá figyelmen múlik – „menyegzős ruhába” öltözik.

